

ORAȘUL BĂLȚI ÎN ARTELE PLASTICE

Doctor habilitat în studiul artelor, cercetător științific principal în cadrul Centrului de Cercetări Filologice „E. Coșeriu”, Universitatea de Stat din Moldova; cercetător științific principal în cadrul Institutul Patrimoniului Cultural.

Domenii de preocupare: istoria artelor basarabene, secolele XIX–XX.

Cărți publicate: *Arta plastică modernă din Basarabia; Icoane vechi din colecții basarabene* (2000, împreună cu C. Ciobanu); *Icoana basarabească din secolul XIX* (2011); *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova* (2014, împreună cu C. Ciobanu); *Artele frumoase din Basarabia în secolul XX* (2019); *Confluente. Artele plastice din Republica Moldova* (2021).

Tudor STAVILĂ

Orașul Bălți în artele plastice

Rezumat. În nordul Republicii Moldova orașul Bălți este unul dintre principalele centre culturale găzduind o universitate, un teatru național și o mică activitate artistică, în coraport cu manifestările Chișinăului. În această regiune s-au născut sau au activat personalități importante din domeniul artelor plastice de la noi. Pentru a prezenta evenimentele artistice din orașul Bălți, au fost selectate trei personalități, care s-au afirmat în perioada sovietică, cu o fațetă mai puțin cunoscută a artelor plastice din republică.

Lazăr Dubinovschi, Ion Puiu și Leonid Pincevschi, fiecare în felul său, i-au dat culoare și valoare acestui oraș, unde au fost cândva rezidenți, prin talent și originalitate, cu compromisurile perioadei în care au activat.

Cuvinte-cheie: Bălți, cultură, artă plastică, expoziții, tablouri, opere.

The City of Bălți in the Fine Arts

Abstract. In the north of the Republic of Moldova, the city of Bălți is one of the main cultural centers hosting a university, a national theater and a small artistic activity, in relation to the Chișinău events. In this region they were born or have activated important personalities from the field of fine arts from us. To present the artistic events in the city of Bălți, three personalities were selected which were asserted during the Soviet period, with a lesser-known facet of the visual arts in the republic.

Lazăr Dubinovschi, Ion Puiu and Leonid Pincevschi, each in his own way, gave color and value to this city, where they once resided, through talent and originality, with the compromises of the period in which they were active.

Keywords: Bălți, culture, fine arts, exhibitions, paintings, works.

Este cunoscut faptul că majoritatea activităților artistice sunt concentrate în trei locații din Republica Moldova – Chișinău, Cahul și Bălți, intensitatea lor fiind însă diferită. Cele mai multe se petrec la Chișinău, mai puține la Bălți, Cahulul fiind ultimul pe listă. În toate aceste orașe există universități, teatre naționale, activează artiști plastici (cei mai mulți migrând spre Chișinău), sunt monumente de arhitectură, dar totuși este simțită această inegalitate/diversitate în raport cu ambianța artistică din aceste centre.

Evident, după Chișinău, cel mai important centru al vieții artistice din nordul Moldovei este orașul Bălți. În această regiune s-au născut sau au activat personalități importante din domeniul artelor plastice de la noi, cum a fost sculptorul Lazăr Dubinovschi, enigmaticul scenograf Ion Puiu, pictorii: Leonid Pincevski, Ștefan Sădovnicov, Nicolai Ghibalenco, Victor Tetko, Arcadie Ghețu, Boris Jitari ș.a.

Explicațiile asupra acestui fenomen tardiv vin din istoricul constituirii instituțiilor de artă din Bălți. Astfel, în anul 1960, a fost fondată Filiala Fondului Artistic și atelierele de producție care realizau comenzile de stat pentru decorul instituțiilor publice din regiune, structură care și-a încheiat existența după 1990; printre sarcinile căreia figura și executarea panourilor și sculpturilor consacrate liderilor și sărbătorilor sovietice.

Puțin mai târziu își face apariția Galeria de Arte a orașului Bălți, fondată în anul 1973, la etajul 3 al Palatului de Cultură, iar în 1984 a fost transferată, de la etajul întâi, într-un bloc locativ. În 2013, acestei galerii i s-a conferit numele lui Dimitrie Cantemir.

Și mai târziu se constituie Filiala Uniunii Artiștilor Plastici din Bălți – în 1994, enumerând, la moment, 8 membri titulari, puțini dintre ei figurând pe afișele sălilor de expoziții din Chișinău.

Am selectat câteva personalități din regiunea orașului Bălți, creația cărora a depășit arealul geografic al nordului republicii, printre ei figurând Lazăr Dubinovschi, Ion Puiu și Leonid Pincevski.

Primul dintre ei este vizat ca cel mai cunoscut sculptor cu numeroase monumente publice

în Chișinău și Hâncești, create în perioada sovietică, reprezentant indubitabil al realismului socialist de la noi. Lazăr Dubinovschi este născut la Albinețul Vechi din Fălești, la 1 mai 1910, și la vârsta de 7 ani se mută cu traiul în orașul Bălți, unde studiază la Școala secundară, iar concomitent cu obiectele generale se inițiază în domeniul desenului [1]. Nu se cunosc cât de benefice au fost aceste studii, dar la vârsta de 15 ani îl întâlnim în atelierele sculptorului Dumitru Paciurea și Oscar Han, la Academia de Arte Frumoase din București (1925–1929). În 1929 călătorește la Paris pentru a studia sculptura la Antoine Bourdelle, dar în realitate, având vocea unui bariton pe măsură, a luat ore la Opera pariziană.

Reîntors în Basarabia, în 1930, își începe activitatea în orașul Bălți, unde pe durata unui deceniu lucrează în calitate de profesor de desen la o școală secundară particulară.

Prima expoziție personală a sculptorului a fost vernisată în 1939, la Iași, expunând atunci, printre altele, portretele profesorilor Ion Holban, Alexandru Philippide și Garabet Ibrăileanu. La începutul războiului, când Basarabia a fost ocupată de sovietici, Lazăr Dubinovschi se înscrie voluntar pe front, dar lucrează în calitate de pictor la Casa Armatei Roșii din Bălți. Fiind înrolat în armata activă și rănit, este demobilizat în anul 1943 și evacuat pentru tratament la Spitalul militar din Irkutsk, unde lucrează în calitate de sculptor (1943–1944), realizând în lemn ciclul *Moldova în flăcări*.

Reîntors în Moldova sovietică, creează o galerie întreagă de portrete, monumente și compoziții sculpturale, concomitent, până în anul 1951, deținând funcția de șef al administrației Comisiei artistice din RSSM din cadrul Ministerului Culturii.

Între anii 1951–1953, Lazăr Dubinovschi a făcut parte din grupul de sculptori care a lucrat la realizarea giganticii statui a lui Stalin pentru Canalul Volga-Don, lucrare care așa și nu a mai fost inaugurată.

Revenind la baștină, împreună cu sculptori și arhitecți invitați, participă la crearea *Statuiei ecvestre a lui Grigore Kotovski din Chișinău* (1954), inspirată de celebra statuie ecvestră

Lazăr Dubinovschi. *Florica*, 1955.
Muzeul Național de Artă al Moldovei.

Lazăr Dubinovschi. *Strâmbă-Lemne*, 1944.
Muzeul Național de Artă al Moldovei.

renascentistă a condotierului Colleoni, realizată de celebrul sculptor Andrea Verrocchio pentru Veneția, și a legendarului personaj Strâmbă-Lemne (1944).

Începând cu anul 1957 a realizat o galerie de portrete sculpturale, reprezentând oameni de cultură din Moldova: *Mihai Eminescu*, *Vasile Alecsandri*, *Gheorghe Asachi* – busturi care au înfrumusețat Aleea Clasicilor Literaturii Române, inaugurate oficial în anul următor.

Dar recunoașterea oficială a meritelor sale i-au adus-o numeroasele monumente de for public pe care le-a creat în anii 1960–1970, consacrate liderilor bolșevici și promotorilor puterii sovietice. Astfel, în Chișinău își fac apariția *Monumentul eroilor comsomolului Leninist* (1959), *Monumentul luptătorilor pentru puterea sovietică* (1966), *Eliberarea Moldovei de către armata sovietică* (1969) (1969), *Monumentul lui G. Kotovski* (1975, Ucraina), *Lenin la Fălești*, *Mihail Frunze* în orașul Bișkek din Tajikistan (1967), iar în anul 1974 – ansamblul *Grigori Kotovschi* din Hâncești, ultimul său monument – *Karl Marx și Friedrich Engels* (1979) din centrul Chișinăului. Numeroasele monumente publice, aparținând unei epoci trecute, dar încă

proaspăt simțite, conferă Chișinăului prin lucrările lui Lazăr Dubinovschi o dominantă vizibilă.

Totuși, originalitatea și talentul său s-au descoperit în busturile camerale ale lui *Mihai Eminescu*, *Dimitrie Cantemir*, *Corneliu Baba*, *Andrei Lupan*, *Ilia Bogdesco* ș.a. prin care pe deplin și-a manifestat măiestria.

Puțini dintre colegii săi de breaslă și de vârstă au avut influența și puterea de decizie de care a beneficiat sculptorul. A fost o personalitate care a acceptat compromisul cu puterea, fiind remunerat cu funcții, precum cea de director al Comisiei de experți în domeniul artei din cadrul Ministerului Culturii din RSSM (1964–1972); cu ordine și distincții: a fost ales ca membru corespondent al Academiei de Arte din URSS (1954), membru de onoare al Uniunii Artiștilor Plastici din România (1961), laureat al Premiului de Stat al RSSM (1970), Artist al Poporului din RSSM (1963). În plus, a mai fost decorat cu Ordinul „Drapelul Roșu de Muncă” (1948), Ordinul „V.I. Lenin” (1960) și Ordinul „Revoluția din Octombrie” (1980).

Ultima lucrare a sculptorului, din anii 1977–1982, a fost *Requiem*, cunoscută în două variante – una la Muzeul Comunităților Evreiești din

Lazăr Dubinovschi. *Mihai Eminescu*, 1957. Muzeul Național de Artă al Moldovei.

România și cealaltă – la Muzeul Național de Artă din Chișinău. A decedat la 29 noiembrie 1982, în Chișinău.

Un alt artist inconfundabil din peisajul artistic al orașului Bălți a fost Ion Puiu, pictor, scenograf, grafician, regizor, actor, dramaturg, poet. Născut la 1 noiembrie 1945, în satul Condrătești, raionul Ungheni, a studiat la Institutul de Artă Teatrală „A. Lunacearski” de la Moscova (GITIS), Facultatea „Actor de teatru și cinema”, în clasa profesoarei Olga Pîjova (1969). În perioada anilor 1978–1980 urmează cursurile speciale de pictor-scenograf la Teatrul „Mossoviet” de la Moscova, clasa profesorului Stenberg.

Carierea artistică și-o începe în calitate de actor la Teatrul Academic „A. Pușkin” (în prezent, Teatrul Național „M. Eminescu” din Chișinău). Încă în anii de studenție se ocupa de pictură și scenografie, sub îndrumarea cunoscutului pictor-scenograf moscovit Vinogradov. Pictura îi plăcea foarte mult, de aceea se angajează în calitate de pictor-scenograf la Teatrul „Luceafărul”, unde lucrează pe parcursul anilor

1971–1974, realizând decorul pentru spectacolele *Păsările tinereții noastre* de Ion Druță și *Fratele Alioșa*, după romanul *Frații Karamazov* de Fiodor Dostoievski.

Din anul 1974 lucrează scenograf-șef la Teatrul „V. Alecsandri” din Bălți, montând *Astă vară la Ciulimsk* de A. Vampilov, *Oameni energici* de V. Șukșin, *Al nouălea cucernic* de E. Turandot, *Frunza de pe urmă* de A. Cibotaru și *Despot-Vodă* de V. Alecsandri.

În anii 1978–1980, în timp ce studia la Moscova, este invitat la teatrul „Andrejs Upits” de la Riga, pentru a realiza scenografia spectacolelor *Horia* și *Doina* de Ion Druță. În 1980–1981 este scenograf-șef la Teatrul Academic din Chișinău, creând decorul pentru spectacolele *Pomul vieții* și *Tata* de Dumitru Matcovschi, revenind, în anul 1981, în calitate de scenograf-șef la Teatrul „Vasile Alecsandri” din Bălți. Pe tot parcursul carierei sale a reușit să îmbine de minune munca de scenograf cu cea de actor, regizor, realizând spectacole de succes.

O altă filă a biografiei sale de creație este consacrată cinematografeiei [2]. Memorabilă este

Ion Puiu. *Odochia*. Schiță pentru spectacolul omonim, 1980, Teatrul de Păpuși „Licurici”.

contribuția sa în calitate de pictor la filmele *Luceafărul* de Emil Loteanu, *Meșterul Manole* și *Râs și plâns* ale regizorului Ion Popescu.

În anul 1978 a debutat în calitate de dramaturg cu adaptarea scenică a piesei *Harap Alb*, după povestea omonimă a lui Ion Creangă, montată inițial la Teatrul „Licurici”, iar mai târziu și la Teatrul „Vasile Alecsandri” de la Bălți. Tot aici au mai fost puse în scenă piesele originale ale lui Ion Puiu: *Odochia* (1980), *Osânda* (1985) și *Metamorfoza* (1993). Altă piesă, cum ar fi *Molda*, este montată la Teatrul „Luceafărul” în 1988, iar în 1989 – la Teatrul Dramatic din orașul Rustavi din Georgia.

Pe parcursul a cinci decenii a realizat scenografii pentru circa 100 de spectacole, care au fost montate pe scenele teatrelor din Moldova, Rusia, Țările Baltice, România și Georgia, reușind să se manifeste ca un artist renascentist în perioada de stagnare, prin răbufnirile sale „disidente”, ce conțineau spectrul exprimării și expresivității inovatoare, ajungând, cu scenografia sa în teatru, un personaj central.

Expozițiile personale ale maestrului au fost organizate la Chișinău, București, Moscova, Riga și Tbilisi. În anul 2000, la Teatrul de Păpuși „Licurici”, a avut loc expoziția jubiliară a lui

Ion Puiu, fiind expuse circa 100 de creații, dintre acestea fiind remarcate *Hyperion*, *Amfora*, *Clovnul timpului*, *Bălăuța* etc. A creat o scenografie a lui, înțesată de poezie, care răspundea solicitărilor regizorilor de pretutindeni – Andrei Băleanu, Veniamin Apostol, Ion Sandri Șcurea, Vitalie Rusu, Anatol Pânzaru, Ion Bordeianu, Titus Jucov, Ion Ciubotaru, Sandu Grecu ș.a.

În domeniul scenografiei, Ion Puiu a fost unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai domeniului, picturile sale conținând o încărcătură impresionantă de simboluri și metafore atribuite suprarealismului. Ion Puiu s-a stins din viață la 25 iunie 2016, la vârsta de 71 de ani.

Pentru contribuția sa în domeniul artelor, artistul, actorul și regizorul a fost distins cu Premiul de Stat al Republicii Moldova (1991), titlul de Maestru în Artă (1995) și Medalia Mihai Eminescu (2000).

Un alt reprezentant al boemei din Bălții perioadei postbelice a fost Leonid Pincevski. Din părinți evrei, născuți în Bălți, refugiați din calea războiului și ajunși în Ural, unde în orașelul Kopeisk, la 5 septembrie 1942, s-a născut Leonid. Odată cu întoarcerea părinților în orașul natal, viitorul pictor frecventează cercul de artă de pe

Ion Puiu. *Osânda*. Studiu pentru spectacolul omonim, 1985, Teatrul de Păpuși „Licurici”.

lângă Palatul Pionerilor, iar între anii 1954–1959 studiază la Școala Republicană de Arte Plastice din Chișinău, absolvind-o în 1962. Reîntors în Bălți, pictează un triptic consacrat *Demonstrației de 1 mai din Bălți*, care i-a permis să fie primit în calitate de titular în rândurile Uniunii Artiștilor Plastici (1964), fiind cel mai tânăr membru.

Probabil, ceea ce realizase tânărul în acea perioadă a fost ceva ce corespundea cerințelor realismului socialist, deoarece în 1967 el devine laureatul premiului comsomolului leninist. A pictat portretele conducătorilor sovietici, ale revoluționarilor și tablouri în maniera realismului socialist. Majoritatea lucrărilor din această perioadă se referă la executarea panourilor și a afișelor pentru diferite manifestări oficiale care aveau loc în oraș. Motivul ales pentru creație este unul neordinar și original – casele vechi din oraș, care aveau denumiri stranii: case cu ochi, cu dealuri, cu pălării, în care ochii erau ferestrele, dealurile și pălăriile erau acoperișurile caselor etc.

În acea perioadă, la Bălți, în afară de Leonid Pincevski, mai activau încă doi membri ai uniunii – Zinovie Sinița și Ghenadie Dimitriev, fapt care le-a facilitat să se expună nu doar în Chișinău sau Bălți, dar și la Moscova sau alte orașe din URSS. Anume lor se datorează faptul

Leonid Pincevski. *Dragoste rustică*, 1974, Colecție privată, New York.

constituirii filialei Fondului de Arte din Bălți, organizând expoziții sau întâlniri de creație.

În același timp, Leonid Pincevski beneficiază de o deplasare la Tabăra de creație din Senej, cunoscând îndeaproape și pe unii dintre creatorii ruși ai stilului auster.

După cum își amintește, pictorul a avut o existență respectabilă de membru al uniunii, locuind într-un apartament cu trei camere, la care unii dintre colegi puteau doar să viseze, lucrând doar 3-4 luni în an, cunoscând elitele cinematografice din țară, așa că, fără îndoială, a primit din partea puterii sovietice tot ce și-a dorit. Totuși, necâtând la acest fapt, el a rămas un marginal de tip sovietic: a pictat în paralel tablourile pe care și le dorea, care nu ar fi avut un viitor sovietic, lectura cărțile la care avea acces, asculta muzica care-i plăcea și cât de paradoxal nu ar suna – era un om completamente liber.

Dar pentru această libertate a fost nevoit să achite o taxă – i-au fost interzise călătoriile în străinătate, participările la simpozioanele de artă, nimerind în listele negre ale KGB-ului sovietic.

În perioada apogeei stagnării din URSS, Leonid Pincevski a emigrat în Statele Unite ale

Americii, stabilindu-se în New York [3]. Primii ani de viață în metropola americană au fost suficient de grei. Ca să-și întrețină familia, a lucrat ca hamal într-un magazin de legume, situația schimbându-se în anul 1984, când a vernisat expoziția sa de tablouri la Paris, în Galeria „Marie Therese”.

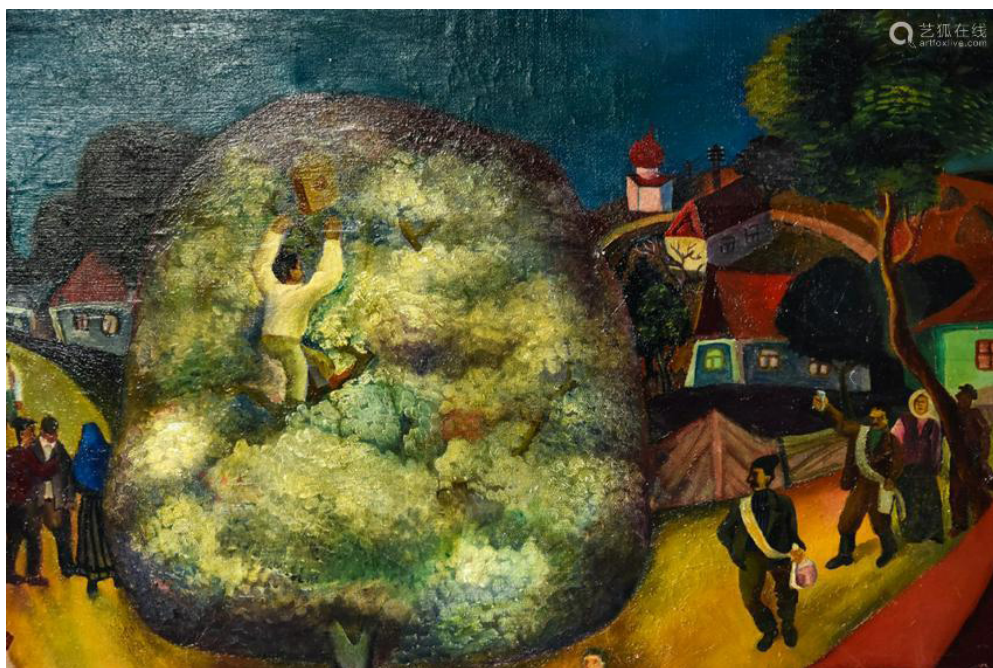
Pictorul, fiind loial față de comenzile sovietice, nu a fost șocat de pragmatismul comercial al americanilor. Ca să reziste presiunilor materiale și să aibă posibilitatea de a crea, Leonid Pincevschi ilustrează cărți, decorează cazinouri, hoteluri, case particulare. Printre cele mai cunoscute lucrări comerciale ale sale sunt picturile murale din hotelul-cazinou „Veneția” din Las-Vegas cu o imitație perfectă a orașului italian. Executarea acestei lucrări i-a adus pictorului independența materială și într-un anumit mod, și cea spirituală. În creație au apărut noi motive, artistul este respectat de elitele artistice

din New York, Paris și Londra, fiind considerat unul dintre fondatorii neofreidismului în artele plastice. Dar, necătând la locul pe care l-a ocupat în arta americană, Leonid Pincevschi își amintește adeseori de mica sa patrie basarabeană în tablourile sale. A decedat la New York, pe 28 noiembrie 2019.

Referințe bibliografice:

1. Stavilă, Tudor. *Lazăr Dubinovschi-la un secol de la naștere. O fațetă mai puțin oficială*. În: „Arta. Seria arte vizuale”, nr. 1, 2011, p. 143-145.
2. Turea, Larisa. *Ion Puiu, demiurgul disident*. În: „Arta. Seria arte audio-vizuale”, nr. 2, 2016, p. 145-146.
3. <https://www.baltigraphia.me/2009/12/blog-post.html> [Accesat: 06.03.2023].

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.

Leonid Pincevschi. *Toamna în Moldova*, anii 1990. Colecție privată, New York.